

**СЪЩНОСТ И ЗНАЧЕНИЕ НА „ОСНОВНИ НАСОКИ
ЗА ОПАЗВАНЕ
И ВЪЗПРОИЗВОДСТВО НА ПРИРОДНАТА СРЕДА В НРБ“
И РОЛЯТА НА ЛАНДШАФТОЗНАНИЕТО ПРИ ТЯХНОТО
ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ**

М. Георгиев

„Без разумно взаимоотношение между човека и природата не може да има хармонично развитие нито на личността, нито на обществения живот.“

Т. Живков

Постоянните грижи на Българската комунистическа партия за ускореното социално-икономическо развитие на нашата страна се съпътствуват със система от мероприятия за опазване на родната природа и рационалното използване потенциала на нейните ресурси. Ярък пример за това представляват утвърдените на 29.VI. 1977 г. от Държавния съвет на НРБ „Основни насоки за опазване и възпроизводство на природната среда в Народна република България“. Тяхното ясно формулиране започва с думите: „Опазването и възпроизводството на природната среда е неразделна част от историческата задача на Българската комунистическа партия за изграждане на развито социалистическо общество, за утвърждаване на социалистическия начин на живот и формиране на всестранно развита личност. Същината на научната основа и държавната политика на нашата социалистическа родина в тази област е марксистко-ленинското учение за взаимодействието между човека и природата.

В течение на хилядолетната история на човека по нашите земи неговата разностранна стопанска дейност е предизвикала значителни изменения в облика и структурата на природната среда. В същност тя представлява един продължителен и сложен процес, който е стимулирал развитието на обществото. Тя ще има и занапред значение за по-нататъшния му прогрес в още по-големи и по-бързо нарастващи мащаби. Тези изменения в природата са отражение на степента, формите и методите на антропогенното въздействие върху нея, които се определят от развитието на производителните сили и господстващите производствени отношения. В редица райони в чуж-

бина, а също така и на места в нашата страна са регистрирани от историята много примери на неразумно вмешателство от страна на човека в природата, оставяйки след себе си безплодни, безжизнени и враждебни за него пространства. Това стихийно, хищническо и неразумно използване на природата и нейните ресурси от човека на времето основателно е възбудило вълнението и негодуванието на Карл Маркс, според който, „ако културата се развива стихийно и не се направлява от хората, тя оставя след себе си истинска пустиня“. Тези тревожни сигнали на К. Маркс за защита на природата и нейните ресурси имат днес своето актуално звучене и ни навеждат на размисъл и внимателен подход към проблемите за взаимоотношението между човешкото общество и природата.

На съвременния етап от всестраниното развитие на социалистическото общество в нашата страна, което внедрява в практиката постиженията на научно-техническия прогрес, проблемът за взаимоотношенията между човека и природата придобива още по-голямо значение и изпъква със своите нови актуални аспекти. Те се обуславят от все по-интензивното използване на природните ресурси, тъй като в резултат на бързото социално-икономическо развитие на нашата страна и нарасналата техническа мощ се предизвиква значително техногенно натоварване върху природната среда и в нейния облик и структура все по-осезателно се забелязва отпечатъкът на антропогенното въздействие. Някои от тези осезаеми изменения в природната среда у нас имат подчертан деградирен ефект, който в различна степен се потвърждава не само от нарушеното ѝ естетично изражение, но и от появата на редица неблагоприятни процеси и явления за живота и стопанската дейност на човека. При тези негативни промени в природната среда и разширяването на техния обхват заедно с ускореното количествено нарастване на някои техни показатели могат да се създадат предпоставки за нови качествени изменения с подчертан деградирен ефект. Всичко това може да предизвика нови и непознати форми на въздействие върху природната среда, в резултат на които да се нарушат естественият кръговрат и целостта на единната биосфера на Земята.

Общозвестно е, че подходът за решаване на проблема за взаимодействието между обществото и природата при капитализма е отражение на класовите антагонистични противоречия и на закона за извличане на максимални печалби. Този закон е еднакво безмилостен както към човека, така и към природата и нейните ресурси. За щастие на човечеството марксизмът-ленинизмът, като разкри основните закономерности за развитието на обществото и природата, формулира диалектикоматериалистическата концепция на новия научен подход в решаването на екологичните проблеми с оглед грижата и благоденствието на човека. При неговото прилагане въпросите, които са свързани с опазването на природата и нейните ресурси, се съчетават с изискването за формиране и поддържане на

хармонични отношения между обществото и природата. Това бе показано още в първите години на съветската власт в Русия от В. И. Ленин, който с голяма яснота формулира основните научни и хуманни принципи на партията и социалистическата държава към природата и нейните ресурси. Тези научно обосновани ленински принципи бяха издигнати по-късно в Съветския съюз на нивото и изискването на закон.

Както в Съветския съюз и в другите братски страни от социалистическата общност, така и в нашата социалистическа родина бяха създадени обективни предпоставки за разумно и съзнателно регулиране на взаимодействието между обществото и природата. Опирайки се на основата на обществената собственост върху средствата за производство и на социалистическите обществени отношения, ръководните партийни и държавни органи у нас се придържат към максимата, че опазването и подобряването на природната среда в България е общонародно, прогресивно дело, което е неразривно свързано с нашето планомерно и целенасочено социално-икономическо развитие, представляващо една безспорна грижа за благо на човека. От дългогодишната практика на Съветския съюз и на другите братски страни, включително и на нашата, беше доказано, че отрицателните последици от развитието на научно-техническия прогрес не са фатално неизбежни за природната среда, която обкръжава човека. Тази концепция бе потвърдена и от Л. И. Брежнев, според който „единствено в условията на социализма научно-техническата революция придобива вярна, отговаряща на интересите на човека и обществото насока“.

Нашата страна спазва строго изискването за съчетаване на интензивно развитие на народното стопанство с опазването и подобряването на природната среда. Това високохуманно изискване представлява неразделна част от цялостното реализиране на благородните социално-икономически цели на Българската комунистическа партия спрямо нашия народ. Това означава, че по-нататъшното динамично изграждане на материално-техническата база на развитото социалистическо общество у нас изисква прилагането на добре обоснована в научно отношение единна държавна политика в цялостното опазване и възпроизводството на природната среда. При нашето социалистическо общество се събъдва и претворява в живо дело гениалното предвиждане на К. Маркс, че само комунизмът може изцяло и кардинално да реши многовековния спор между човека и природата в полза не само на човека, но и на природата.

Основните насоки за опазване и възпроизводство на природната среда в НРБ, утвърдени от върховния административен орган — Държавния съвет на НРБ, — са съобразени не само с малкия обхват и сложната физикогеографска структура на България, но и с начина на използването на нейните природни ресурси в миналото, както и с изискването за рационалното им усвояване в бъдеще. В

този важен държавен документ основателно е изтъкнато, че независимо от малката територия на нашата страна нейните красиви ландшафти са богати на различни природни ресурси. Освен това в него се подчертава, че както през петвековното османско иго, така и през времето на капитализма у нас бяха нанесени значителни щети на българската природа и нейните ресурси. Специално внимание е отделено на въпроса, че ограбваните в продължение на столетия природни богатства на България и най-вече безогледното хищническо експлоатиране на нейните горски ресурси доведоха до такива негативни изменения в природната структура, които предизвикаха значително разширяване обхвата на ерозията. Нейното продължително негативно въздействие придоби характер на значителен деградационен ефект и наруши цялостно екологичното равновесие в някои наши ландшафти.

По-нататък в разглеждания държавен документ се изтъква, че победата на социалистическата революция у нас разкри широки възможности за цялостното рационално използване на българската природа и нейните ресурси, станали вече достояние на целия народ. Нашето всестранно икономическо развитие по пътя на социализма и най-вече значителното нарастване на материалното производство на България след Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г. доведоха до увеличаване капацитета на суровинната база и до разширяване стопанската усвоеност на пространствените и другите природни ресурси на родните ландшафти. В „Основни насоки за опазване и възпроизводство на природната среда“ е казано, че при това бурно развитие на икономиката у нас бяха допуснати в някои райони на страната известни недооценки по изискванията за рационалното усвояване на природните ресурси и в прилагането на несъвършени технологии в отделни промишлено-производствени предприятия. Тези изолирани грешки обусловиха проявата на някои процеси и явления, които предизвикаха осезаеми отрицателни последици в екологичните особености и рекреационните възможности на отделни ландшафтни райони. Тези изменения в природните комплекси у нас, които придобиха осезаеми негативни последици, се изтъква в „Основни насоки за опазване и възпроизводство на природната среда“, наложиха Българската комунистическа партия да разработи ясна и последователна политика за опазване и възпроизводство на природната среда, за оптимизиране на ресурсния и рекреационния потенциал на нашите ландшафти.

В разглеждания държавен документ е казано, че Десетият конгрес на БКП издигна политиката на нашата социалистическа родина за природната среда в програмна задача на партията. В резултат на това защитата на природата стана конституционно задължение на всички държавни, стопански и обществени органи и организации и е едно от основните задължения на всеки български гражданин. В нашата страна във връзка с изпълнението на редица партийни, дър-

жавни и правителствени решения бяха постигнати немалко положителни резултати във връзка с изискванията за опазване и оптимизиране на природната среда. Освен това със създаването на социалистическото природозащитно законодателство у нас бе изградена система от централни и местни държавни органи по опазване на природната среда. Заедно с това бяха приети специални документи за опазване, възстановяване и подобряване на природната среда в някои ландшафти в страната успоредно със съответните програми за оптимизиране на санитарно-хигиенното състояние на редица градове и промишлени райони. В третирания важен документ на Държавния съвет на НРБ е подчертано, че през последните три десетилетия обхватът на залесените площи у нас надхвърли 14 000 000 декара и наред с това през този период бяха създадени не само полезаститни пояси и трайни насаждения, но се изградиха и напоителни системи и се отводниха немалко заблатени земи. През тези три десетилетия бе увеличен броят и обхватът на резерватите и защитените природни обекти, а така също се извърши построяването и монтирането на пречиствателни съоръжения в редица промишлени обекти. Очистването на някои от силно замърсените реки до състояние водите им да бъдат годни за цялостно стопанско усвояване представлява също част от проведените мероприятия във връзка с изискванията за опазване и оптимално използване на българските ландшафти.

Давайки положителна оценка на извършената сега цялостна работа по подобряване състоянието на природната среда у нас, Държавният съвет на НРБ счита, се подчертава в този негов документ, че високите темпове на икономическото ни развитие изпреварват количествения и качествения растеж на природозащитните мероприятия. Или, с други думи казано, постигнатите успехи и мащабите за опазване, възстановяване и подобряване на природната среда в България не съответствуват на нарасналите възможности на страната и изискванията на социалистическото общество за екологичните качества на ландшафтите. Освен това се изтъква, че тенденцията на замърсяване на въздуха, водите и почвата в някои райони на страната все още съществува, а с това нараства замърсяването на въздуха от автомобилния транспорт и се увеличават шумът и вибрациите в по-големите градове. Всички тези негативни процеси и явления, в значителна степен влошават санитарно-хигиенните условия и микроклимата в населените места. Освен това се подчертава, че досегашната дейност у нас по опазване и оптимизиране на природната среда се свеждаше предимно до очистване и възстановяване на една или друга деградирана компонента на природните комплекси, а не се подобряваше цялостното състояние на получените негативни изменения ландшафти. Изтъква се, че в редица промишлени предприятия пречиствателните съоръжения не са достатъчно ефективни или не се поддържат в изправност. Заедно с това някои от деградиралите изменения на ландшафтите и влошаването на тех-

ния ресурсен и рекреационен потенциал са резултат на допуснатите грешки при териториалното разположение на производителните сили или във връзка с неправилното селищно устройство.

В „Основните насоки за опазване и възпроизводство на природната среда“ се подчертава, че Единадесетият конгрес на БКП, като начерта перспективите за по-нататъшното изграждане на материалната база за развитие на социалистическото общество, набеляза значително разширяване на икономическия ефект от българските природни ресурси. Заедно с това обаче конгресът на партията реши увеличената стопанска усвоеност на природните ресурси да не се извършва в разрез с изискванията за опазване и оптимизиране на природната среда, а да бъде в унисон с постановките за рационално използване на нейния производствен и рекреационен потенциал. Реализирането на тези изисквания, се казва в разглеждания държавен документ, са гарантирани от социалистическата система на производството в нашата страна и от непрекъснато увеличаващите се успехи на научно-техническия прогрес. Това означава изпълнението на редица мероприятия, засягащи съответните взаимно свързани цели, както природозащитната, природовъзстановителната и природопреобразователната, така и природовъзпитателната. Тяхното прилагане и дозиране у нас предполага използването на мултипликативния подход, който комплексен характер засяга възможностите на родната природа за увеличаване на нейния икономически, социален и екологичен потенциал.

В така набелязаните задачи по опазване и възпроизводство на природната среда у нас в духа на разглеждания документ на Държавния съвет в НРБ важно място има научноизследователската дейност в областта на отрасловите физикогеографски науки — геоморфологията, климатологията, хидрологията и особено комплексното физикогеографско направление — ландшафтознанието. Комплексният подход по опазване на природната структура на планетата и в нашата страна се обуславя от значителната научна информация, с която разполагат географите-ландшафтоведи за геоложкия строеж, геоморфоложкото развитие, хидро-климатичните и почвено-биогенните условия на ландшафтите. Схващайки добре взаимозависимостите между отделните ландшафтни компоненти, включително и влиянието на пряката и косвената дейност на човека, физикогеографите-ландшафтоведи са в състояние да анализират процесите и явленията, които обуславят негативното изменение на природните териториални комплекси — ландшафтите, с видим или доказуем дегративен ефект.

За страна като България, с малък териториален обхват, но притежаваща твърде разнообразна мозайчна физикогеографска структура, ролята на българските физикогеографи-ландшафтоведи в изследването на комплексната природна същност на нашите земи има първостепенно значение. Тя се обуславя не само от тяхното цялостно

и задълбочено познаване на физикогеографските особености на страната, но и от обстоятелството, че те са в състояние да вникват в сложните взаимни връзки и взаимозависимости не само между отделните компоненти и различните им елементи, но и в резултат на различното по характер и степен въздействие на човека върху самите природно-териториални комплекси — ландшафтите. Територията на България обуславя редица особености в пространственото разпределение и величината на различните природни ресурси. При тяхното усвояване за нуждите на народното стопанство или за развитието на селищните системи и рекреацията физикогеографът-ландшафтовед следва да държи сметка не само за цялостния и разностранен полезен ефект от тези ресурси, но и за пределната емкост на съответния ландшафтен потенциал.

При прилагането на комплексния подход в изследването и опазването на природата и рационалното усвояване на нейните ресурси физикогеографите-ландшафтоведи следва да се опират на добре организирани научни стационарни наблюдения. Получените от тях количествени и качествени показатели след внимателна камерална и лабораторна обработка могат да послужат като основа за прогнозиране бъдещото изменение на ландшафтите. В добре организираната мрежа от стационарни наблюдения е необходимо да бъдат предмет на внимание не само екзодинамичните процеси и явления в природата, но и миграцията на елементите и техните съединения заедно с миграцията на трансформираната енергия в природните териториални комплекси в оглед установяването на насоките в изменението и набелязване необходимите мероприятия за опазване на ландшафтите и техния ресурсен потенциал.

Особено важно място имат физикогеографите-ландшафтоведи при инвентаризирането и комплексното оценяване на ландшафтите в нашата страна и при набелязването на необходимите мероприятия за рационалното усвояване на техните териториални, минерални, климатични, водни, почвени и биогенни ресурси. От голямо значение е и обединителната ръководно-конструктивна дейност на физикогеограф-ландшафтовед при съставянето на синтетични оценъчни ландшафтни карти на отделни райони в страната. Те могат да послужат като насоки не само за правилното разположение на производителните сили у нас или за спазването на изискванията за рационалното усвояване на природните ресурси в нашите земи, но и за необходимата комплексна обосновка за оптималното диференциране и развитие на селищните системи.

За изпълнението на необходимата разностранна конструктивна и високоефективна научноизследователска дейност на ландшафтоведите у нас, която е насочена към проблемите за опазването и оптимизирането на ресурсния потенциал в българските ландшафти, необходимо е да се мобилизират още повече усилията на географите научни работници за развиване и усъвършенстване на теоретични-

те постановки на ландшафтознанието. Като черпят от богатия опит на съветските ландшафтоведи и на ландшафтоведите от другите братски страни в системата на СИБ, имайки пред вид постиженията на ландшафтознанието от световен мащаб, българските физикогеографи-ландшафтоведи от специалността география на СУ и Географския институт при БАН следва да отговарят на поставените у нас високи партийни и държавни изисквания за подготовката на необходимите добре квалифицирани млади специалисти ландшафтоведи. Те трябва да организират на високо равнище действащия курс за следдипломна специализация, който изчерпателно засяга проблемите на ландшафтознанието и опазването на природната среда.

Когато става дума за мястото на ландшафтознанието и реализирането на изискванията на основните насоки за опазване и възпроизводство на природната среда в НРБ, необходимо е да се извърши цялостна преценка на настоящите научноизследователски планове при сектора по ландшафтознание и опазване на природната среда при ЕЦНЗ на БАН и катедрата по ландшафтознание при Геолого-географския факултет на СУ „Климент Охридски“. Тяхното преориентиране с оглед на задачите, които произтичат от този важен документ на Държавния съвет на НРБ, представлява неотложна необходимост. В тази насока трябва да бъдат насочени усилията на многолюдния географски колектив в отделните филиали на Българското географско дружество, където при събиране на данни, в организирането на стационарни наблюдения под ръководството на учителите по география има възможност да развият активна изследователска дейност и учениците от средните училища.

NATURE AND SIGNIFICANCE OF THE GUIDELINES FOR PROTECTION AND REGENERATION OF THE ENVIRONMENT MEN IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF BULGARIA AND THE ROLE OF LANDSCAPE SCIENCE FOR THEIR MATERIALIZATION

Milan Georgiev

The article analyses some basic points of the guidelines for protection and regeneration of the environment in Bulgaria, approved by the State Council. They have been formulated in the light of our nature's peculiarities in particular, having in mind at the same time the tasks which should be solved in the process of research work. Besides, the author emphasizes the role of landscape scientific branch for guidelines materialization and necessity for numerous measures so as to guarantee a rational resource utilization. At last he pays attention to the organizing activities for building a whole system of experimental stations, where complex physical geographical investigations are to be carried out, related to the landscape development trends.